

**Valdemārs Zemītis – šachists, žurnālists,
humānists
1925–2012**

Valdemāru Zemīti neinteresēja daiļliterātūra. Viņš nekad nelasīja dzeju. Nekad neklausījās mūziku. Polītika – tikai garāmejojot. Sākumā arī māksla viņu neko neinteresēja līdz tam laikam, kad apprecējās, un sieva viņu piespieda šo to iegādāties, lai mājas sienas nepaliktu tukšas. Visa Zemīša dzīve bija šachs! Arī cilvēces norises viņš saprata tikai šacha galdiņa 64 melnbalto kvadrātu apmērā. Un varbūt tāpēc ikdienas dzīves radītās problēmas viņš risināja, salīdzinot tās ar šacha gājienu stratēģijas noslēpumiem. Un tad atkal – varbūt šādas bezkompromisa atdeves dēļ viņš lielā kara laikā kļuva par latviešu jaunatnes meistarū. Un savas dzīves laikā bija vienīgis latvietis, kas spēja spēlēt aklās partijas vienlaikus ar piecpadsmit pretiniekiem, lielākoties viņus uzvarot. Uz jautājumu, kas viņu ierosināja spēlēt „uz aklo”, V. Zemītis atbildēja:

„Mana māte. Viņa vienmēr gremzās, ka es tikai spēlējot šachu un nepildot skolā uzdotos mājas

darbus. Es viņu ignorēju, bet māte man beidzot atņēma šacha dēli ar visiem kauliņiem. Viņai par spīti es sāku spēlēt akli savā galvā, un tā arī palika. Amerikā man pat nepiederēja ne savs personīgais dēlis, ne kauliņi.”

Un varbūt tieši tāpēc vairākas viņa aklās partijas kā izcili šacha mākslas piemēri publicētas starptautiskos šacha žurnālos un grāmatās.

Tomēr starptautiskā meistara tituls viņam pagāja secen, par lielmeistaru nemaz nerunājot. Par spīti viņa iedzimtajām spējām, lielākais šķērslis atzīšanai un panākumiem bija paša raksturs un vērtību skāla. Valdemārs Zemītis bija humānists – retums starp latviešiem. Viņam pietrūka, kā to labi precīzēja šachists Ojārs Celle, „sakāves instinkts”. Daudzās partijās, ko varēja uzvarēt, viņš piedāvāja neizšķirtu, jo viņu neinteresēja uzvara kā galamērķis, bet gan pašas spēles – tās kombināciju un gājienu skaistums. Daudzās partijās, ko V. Zemītis viegli varēja uzvarēt, viņš pretiniekam piedāvāja neizšķirtu. Atceros viņu stāstam par kādu Kalifornijas turnīru, kuŗā pretinieks bija vecāka gadagājuma vietējais šachists Lundgrins:

„Man bija galīgi vinnēta partija. Bet pirms izdarīju

nākamo, izšķirošo gājienu, es ievēroju viņa sastrādātās, aiz uztraukuma trīcošās rokas. Viņš zināja, ka ir pagalam. Vecais vīrs bija vienkārša, fiziska darba strādnieks. Un man pēkšņi kļuva viņu žēl. Viņam šī partija bija svarīga, bet man ne. Un tā kā mūsu spēle bija zemas kvalitātes, bijām pielaiduši daudz kļūdu, es piedāvāju neizšķirtu, ko viņš, redzami atvieglots, pieņēma.”

V. Zemīti 1944. gadā iesauca Latviešu leģionā, un vienīgais ierocis, ko viņam iedeva, bija veca čehu šautene. Kamēr citi viņa cīņubiedri cītīgi tīrīja un eļļoja savu ieroci, lai tas kaujā labi darbotos, V. Zemītis savējo izmazgāja ar ūdeni:

„Ja jau tur kas sarūsē, vēl jo labāk. Biju stingri nolēmis savā dzīves laikā nevienu nešaut. Tā bija mana pārlicība.”

Par laimi viņu norīkoja kancelejas darbos. Tur viņa rokās nonāca komandējumu veidlapas ar attiecīgiem zīmogiem. Neuzticēdamies latviešu virsniekiem, kuŗi, kā viņam šķita, pārāk padevīgi pildīja vāciešu rīkojumus, Valdemārs Zemītis plānoja ceļu uz rietumiem, lai nenonāktu krievu gūstā. Lielo risku ignorējot, viņš uz līdzpaņemtajām veidlapām pats

rakstīja fiktīvus komandējumus ne tikai sev, bet arī vienam otram, kam pēc viņa domām tādi noderētu. Izakstot komandējumu pēc komandējuma, viņš beidzot ierakstīja sevi slimnīcā, kur arī sagaidīja kara beigas un tam sekojošo gūstu.

Viens, bez līdzekļiem, tikai ar minimālu vācu apgādi un piepelnoties, spēlējot uz aklo simultānpartijas vietējos vācu šacha klubos, V. Zemītis iestājās Getingas universitātē, kur sāka studēt matēmatiku, vienlaikus ar pāris draugiem izdodot toreiz vienīgo šacha žurnālu trimdā. Beidzot amerikāņu bēgļu komisija nolēma ielaist bijušos leģionārus ASV.

Izmantojot sava drauga, vēlāk ārsta, Andra Ritmaņa galvojumu, viņš ieradās Oregonā, kur strādāja vienkāršu darbu – sākumā konservu, pēc tam mēbeļu fabrikā. Taču viņš nejutās apmierināts, jau pēc gada pārcēlās uz Kaliforniju un iestājās Kalifornijas universitātē. Studijas neveicās, jo visa viņa enerģija tika izšķiesta, pelnot iztiku un spēlējot šachu. Šajā laikā V. Zemītis uzvarēja Ziemeļkalifornijas šacha turnīru, kļuva par Ziemeļkalifornijas meistaru un vēlāk, pēc citām uzvarām, viņam piešķīra ASV šacha meistara titulu.

Atskaitīts no universitātes un bez turpmākām nākotnes izredzēm, V. Zemītis paradoksāli meklēja glābiņu organizācijā, no kuŗas pats kuŗa laikā bēga un kuŗas struktūras bija vienmēr ienīdis. Viņš iestājās ASV armijā, lai bez maksas varētu iegūt izglītību. Izmācītu par rentgentechniķi, viņu aizsūtīja darbā uz Štutgarti, Vācijā. Tur Fellbachas miestīņā viņš iepazinās un drīz vien apprecējās ar mākslā paglītotu vācieti, vārdā Sibilla.

Pēc armijas kontrakta beigām V. Zemītis – tagad jau ar ģimeni – atgriezās Kalifornijā. Veterāna statuss garantēja bezmaksas studijas, viņš atsāka studēt, dienā pilnu darba laiku strādājot un vakaros mācoties. Pēc skolas beigšanas viņš dabūja Kalifornijas valsts radiācijas drošības speciālista darbu. Kollēgas viņu labi ieredzēja un, ievērojot labo atmiņu un šachista inteliģenci, viņam uzdeva izstrādāt ārstiem eksāmenus par radiācijas protekciju. Par radiācijas protekciju V. Zemītis sarakstījis vairākas grāmatas, tostarp *Syllabus on Fluorascopy Radiation Protection*, ko vēl tagad lieto ārsti visā Amerikā.

Latvijai atgūstot neatkarību, viņš izdeva visu savu naudu, ar daudziem tūkstošiem dolaru

atbalstot ikvienu, dažkārt pat pilnīgi svešus cilvēkus, kuri viņam lūdza palīdzību. Viens no viņa atbalstāmajiem bija arī Latvijas korespondences šacha lielmeistars Jānis Vitomskis. Jautāts par savu neparasti lielo devību, V. Zemīša atbilde atspoguļoja īsta humānista ideoloģiju:

„Man laba alga, esmu vienkāršs cilvēks, man daudz nevajag, bet viņiem tur vajag daudz, daudz vairāk.”

Varbūt paradoksāli, bet šajā laikā viņš arī netieši atbalstīja Latvijas mūziķus. V. Zemīša tēvs Mārtiņš Zemītis bija Latvijā ievērojams vijoloļmeistars, kura vijoles spēlē daudzi Latvijas mūziķi. Meistaram viņa dzīves beigu posmā sāka aptrūkt materiāli. Sagādājot iespēju tēvam darbu turpināt, dēls gadiem ilgi apgādāja tēvu ar labākajiem, dārgākajiem kokmateriāliem, labākajām vijolu stīgām, eksotiskām lakām, kuru sameklēšanai un nogādāšanai vajadzēja daudz enerģijas.

Latvijai atgūstot neatkarību, V. Zemītis tikai pāris reizes apmeklēja dzimteni, bet vēlākajos gados vairs ne.

„Es mīlu Latviju, bet nejūtos tur droši.”

Iemesls bija viņa personīgā pārlicība, ka pat neatkarības laikā policija vēl joprojām sadarbojoties ar

mafiju un varētu viņu apdraudēt.

Tāpat kā daudzi humānisti, V. Zemītis pēc dabas nebija cīnītājs. Varbūt tāpēc līdztekus turnīriem viņš savas enerģijas lielāko daļu veltīja šacha žurnālistikai un teorijai. Viņa jājamzirdziņš bija latviešu gambits, ko viņš nacionālu iemeslu dēļ vienmēr spēlēja turnīros, kaut arī labi apzinājās, ka tā ne pārāk korrektā atklātne pretiniekam automatiski sagādāja lielas priekšrocības. Būdams ASV šacha žurnālistu savienības loceklis, viņš pasaulē populārizēja latviešu gambitu, publicējot par to rakstus un analīzes vairāk nekā divdesmit vietējos un ārzemju šacha žurnālos. Līdz ar to viņu vēl joprojām uzskata par latviešu gambita speciālistu, kuram līdz viņa pēdējai dienai padomu lūdza pasaules šachisti.

Apmeties uz dzīvi Kalifornijā, V. Zemītis daudz laika veltīja „Kalifornijas šacha ziņotājam”, būdams tā redakcijas loceklis. Tajā viņam bija sava sleja – „Šacha ārsts” (Chess Doctor) kurā viņš amizantā veidā analizēja jauno šachistu kļūdas. Vēl padomju gados viņš par toreizējo Latvijas pasaules šacha čempionu Mihailu Tālu sarakstīja grāmatiņu „Nepazīstamais Tāls,” kurā analizēja meistara jaunības partijas. Taču

personīgais kontakts ar M. Tālu viņā radīja vilšanos. Aizritējušā gadsimta 80. gadu beigās, kad Padomju Savienība sāka irt, Sanfrancisko mechaniskajā institūtā notika starptautisku lielmeistaru turnīrs, kuŗā piedalījās arī M. Tāls. V. Zemītis, spēlei sākoties, uz Mihaila Tāla galdiņa uzlika Latvijas karogu. Latvijā dievinātais lielmeistars lūdza to noņemt un aizstāt ar sarkano Padomju Savienības standartu, aizbildinoties, ka tie tur Maskavā maksājot viņa ceļu uz šejieni, un tāpēc saviem maizes devējiem būtu pieklājīgi izrādīt lojālītāti.

Ar rakstnieku Anšlavu Eglīti V. Zemītis iepazinās aizritējušā gadsimta 50. gados. Abi kopā spēlēja šachu un kāpa kalnos. A. Eglītis tajos laikos vēl bija aizrautīgs šachists, piedalījās vietējos turnīros gandrīz eksperta rangā. V. Zemīša grāmatā „Anšlavs Eglītis – rakstnieks, alpīnists, šachists” ievietotas gandrīz visas A. Eglīša turnīros spēlētās partijas. V. Zemīša grāmatu sarakstā vēl būtu jāpiemin īsa biogrāfija par latviešu šacha meistaruru Miervaldi Jurševski.

„Kopumā mazs meistariņš, bet viena otra ideja tīri oriģināla, tādēļ būtu vērts par to rakstīt.”

Bez iepriekš minētajām grāmatām, kuŗas V. Zemītis,

protams, financēja pats, viņš tāpat ar saviem līdzekļiem atbalstīja Latvijas šacha vēsturnieka Ģedimina Salmiņa septiņu grāmatu publicēšanu. Andra Frīdes grāmata par latviešu lielmeistaru Vladimiru Petrovu varēja iznākt tikai ar V. Zemīša financiālu atbalstu. Amerikāņu meistars Vijams Džons Donaldsons (William John Donaldson), V. Zemīša skubināts, nolēma izdot grāmatu angļu valodā par latviešu lielmeistaru V. Petrovu, un tas varēja notikt tikai ar V. Zemīša darba un financiālu atbalstu. Sadarbojoties ar Jāni Vitomski un citiem Latvijas šachistiem, V. Zemītis viens pats, Kalifornijā dzīvojot, financēja, iespieda un izplatīja „Latviešu korespondences šacha žurnālu”, kuŗa izdošana tika pārtraukta, abononentiem citam pēc cita zaudējot interesi vai nomirstot.

V. Zemītis nereti sūdzējās: „Kamēr mēs te, trimdā, visu daram pa brīvu, viņi tur, Latvijā grib, lai samaksā par beidzamo nieciņu.”

Trimdas nacionālā altruisma gaisotnē dzīvojis, viņš to nespēja saprast.

„Kad es aiziešu, kas no manis paliks pāri?“ V. Zemītis atkārtoti žēlojās. „Varbūt dažas aklās partijas, kuŗas es tīri ģeniāli nospēlēju, vēl būdams Vācijā. Bet

Latvija taču bija vēl simtiem labu, dedzīgu turnīrspējīgu šachistu, par kuriem neviens nekad vairs nezinās, ka tādi vispār eksistējuši.”

Tāpēc viņš ķērās pie sava mūža darba angļu valodā – *Encyclopedia of Latvian Chessplayers*, ko rakstīja divdesmit gadu. Jāmin daži fakti, lai lasītājs apjēgtu darba grandiozos apmērus: enciklopēdijas diviem sējumiem ir gandrīz 1000 lappušu. Tajā alfabētiskā secībā ir ziņas par vairāk nekā četriem tūkstošiem dažādu turnīru spēlētājiem. Katram spēlētājam, cik nu tas bijis iespējams, veltīta īsa biogrāfija ar vienu nozīmīgu šachista stilam raksturīgu partiju vai vismaz tās diagrammu – dažai ir pat īsi komentāri. Enciklopēdijā ievietotas vairāk nekā trīs tūkstoši fotogrāfiju. Daudzi grāmatas eksemplāri nodoti Latvijas bibliotēkām, pārējie nosūtīti pasaules lielākajām šacha vēstures krātuvēm. Par šo neiedomājami lielo darbu V. Zemītim ALAs Kultūras fonds piešķīra nožēlojami sīku summiņu – 3000 dolaru. Pārējos neiedomājami lielos izdevumus V. Zemītis, kā vienmēr, sedza no saviem personīgajiem līdzekļiem.

Rakstnieks Anšlavs Eglītis, pats būams labs

šachists, mēdza atgādināt, ka, lai labi spēlētu šachu, nepieciešama zināma iedzimtā inteliģence un tas, ko sauc par „šacha prātu”.

V. Zemītim piemita abi, bet pārējās prāta jomās viņa secinājumi reizēm palika neizdibināmi. Viņa lieldarba vidusposmā medicīniski izmeklējumi liecināja par aizdomām uz prostatas vēzi. Spītīgi ignorējot draugu mudinājumus, viņš atteicās no jebkādas ārstnieciskās palīdzības, aizbildinoties, ka jāpabeidz darbs, un viņa ķermenis, ja operēšot vai apstarošot, tādu spiedienu tā kā tā neizturēšot. No medicīniskā viedokļa tas bija absurds. Pēc vairāk nekā diviem gadiem V. Zemītis, draugu un ģimenes spiediena ietekmēts, beidzot sāka ārstēties, bet bija jau par vēlu. Vēzim jau bija metastazes, un enciklopēdijas rakstīšanas beigu posmā viņš strādāja, jau stipri saguris. V. Zemītis nomira šī gada marta beigās ģimenes, draugu un labvēļu lokā.

Ievērojot V. Zemīša ieguldījumu šacha žurnālistikā, Amerikas šacha federācija veltīja viņam publisku atzinības rakstu un sarīkoja banketu. Sanfrancisko mechaniskais institūts, ievērojot V. Zemīša darbu šacha populārizēšanā Kalifornijā, sarīkoja viņa vārdā nosauktu starptautisku turnīru, kurā piedalījās daudzi meistari,

tostarp Latvijas lielmeistare Dana Reizniece, kuŗas līdzdalību V. Zemītis, kā vienmēr, noorganizēja un financēja. Un visubeidzot, Latvijas ordeņu kapituls pēc pāris noraidījumiem, V. Zemītim jau ļoti slimam esot, piešķīra Atzinības krustu.

Taču vislielākā atzinība V. Zemītim ir latviešu šacha meistara Valža Tuma teiktais: „Valdemārs Zemītis ir latviešu šacha Krišjānis Barons.”

Un tas viņš patiešām arī bija.

Raimonds Staprāns

No kreisās: Mihails Tāls, Valdemārs Zemītis un
Raimonds Staprāns 1990. gadā Sanfrancisko

No kreisās: Mihails Tāls, Valdemārs Zemītis un Raimonds Staprāns 1990. gadā Sanfrancisko

